

Aan Babels stromen

Een oude canon herleeft

Dit keer gaat de liedbespreking over een tekst die niet vaak gezongen wordt. Want wanneer zingen we Psalm 137 of een lied dat bij deze psalm geschreven is? Of, in muzikaal opzicht nog spannender wellicht: wanneer zingen we 's zondags een lied in canon? Dat laatste vergt van de zingende gemeente een goed gevoel voor timing en vraagt van de cantor/organist net wat meer dan het dirigeren of begeleiden van een strofisch lied. In deze liedbespreking komt Lied 137b aan de orde. De tekst is afkomstig uit Psalm 137 vers 1, de melodie is van de hand van Don McLean. Alhoewel, is dat laatste echt het geval?

Babylon (of Babel) was de hoofdstad van het Babylonische Rijk dat in de periode van ca. 1800 tot 539 v.Chr. een koninkrijk was in het Tweestromenland. Dit koninkrijk was echter niet continue, omdat gedurende verschillende periodes het buurvolk de Assyriërs de baas in Babel waren. Tweestromenland (Mesopotamië) is het hele gebied waar de Eufraat en de Tigris stromen. In Mesopotamië waren Assyrië (in het noorden) en Babylonië (in het zuiden) gelegen. Assyrië en Babylonië streden millennia lang om het leiderschap, steeds met wisselende winnaars. Babylon was aan de Eufraat gebouwd met, in de bloeiperiode van de stad, wijken op zowel de linker als de rechteroever. De oppervlakte bedroeg 890 hectare – alleen Rome en het voormalige Carthago waren in de oudheid groter. Men schat dat Babylon zowel tussen 1770 en 1670 als tussen 612 en 320 v.Chr. de grootste stad ter wereld was. Ook vermoedt men dat het de allereerste stad was die een bevolkingsaantal van boven de 200.000 telde. De restanten van het Oude Babel bevinden zich 80 kilometer ten zuiden van het Iraakse Bagdad.

Het verhaal in het kort

Sinds het begin van de achtste eeuw voor Christus was het koninkrijk Juda een vazalstaat – een staat die afhankelijk is van en schatplichtig is aan een andere staat – van het machtige Assyrië. In de zevende eeuw BC herwon Juda zijn onafhankelijkheid. Assyrië werd omvergeworpen door het Babylonische Rijk, eens een Assyrische provincie. Een tegenaanval van Egypte, dat de Assyriërs steunde, was het gevolg. Hierop voerde Babylon weer een tegenaanval uit, waarbij in 609 v.Chr. de koning van Juda werd gedood. In 606 v.Chr. stond Nebukadnézar voor de eerste keer voor de poorten van Jeruzalem en viel, met het leger van zijn vader (officieel was Nebukadnézar nog geen koning van Babylon), Jeruzalem binnen. Jeruzalem werd ingenomen en schatplichtig gemaakt aan Babylon. Dat was tamelijk gebruikelijk: er volgde

geen bezetting, maar er kwamen zware belastingplichten. Jeruzalem, hoofdstad van Juda¹, het tweestammenrijk en het volk van de Joden, kwam in opstand tegen Babylon en tegen Nebukadnézar. Dat uitte zich in het niet op tijd betalen van de belasting. Het gevolg daarvan was dat Nebukadnézar opnieuw voor de stad verscheen en in 586 v.Chr. Jeruzalem weer veroverde, de muren sloopte en de tempel in puin legde. Nebukadnézars woede was zo groot dat hij het volk in ballingschap wegvoerde naar Babylon. Op dat moment begon officieel de Babylonische ballingschap. Een groot deel van de ballingen kwam terecht in nieuw ontgonnen landbouwgebieden. Langs riviertjes en kanalen – de stromen van Babel – moesten zij werken aan de voedselvoorziening van de groeiende bevolking van Babylon. Bij de verovering van Jeruzalem werd echter niet de gehele

De ballingschap van het Joodse volk naar het Babylonische rijk in de zesde eeuw voor Christus.

¹Juda, niet te verwarren met Judea, de veel latere Romeinse aanduiding van het gebied rondom Jeruzalem.

bevolking weggevoerd. Er bleven Judeeërs achter om het land te bewerken om zodoende de jaarlijkse belasting aan Babel te kunnen betalen. De Babylonische ballingschap duurde enkele decennia en eindigde in 536 v.Chr.

Psalm 137

Deze psalm is een uiting van de onderdrukking na de deportatie en van een smachtend verlangen terug te keren naar Jeruzalem. Het is een heftige tekst. De Babyloniërs, diegenen die de Judeeërs mishandelden, vroegen hen om een lied te zingen over Sion, de berg van Jeruzalem. Het was de plek waar het Judese volk zich met hun God verenigd voelde. Aan hen werd gevraagd te zingen over de tempel die door de Babyloniërs tot puin was geslagen. Psalm 137 is een lied over Sion waarin de Israëlieten uitzingen waarom ze geen lied over Sion kunnen zingen. Dit lied balt een vitale kracht samen tegenover de chaos waarin de Israëlieten zich bevinden.

De tekst van Psalm 137 is geen tekst die zich thematisch snel of ‘makkelijk’ met een lezing laat combineren. De leesroosters overziende, vermeldt er slechts één deze Psalm 137. In het Thora-leesrooster krijgt de psalm in jaar III op de zondag ‘octaaf van Kerst’ een plaats. In praktische zin is dat vandaag de dag niet de drukst bezochte dienst in het jaar, zo kort op de kerstdagen. De roosters van het ABC-jaar, het luthers rooster en het aanvullend leesrooster kennen Psalm 137 geen plaats toe. De consequentie daarvan is dat deze psalm logischerwijs zelden tot nooit gezongen of gelezen wordt.

De tekst van Lied 137b

Doordat dit lied alleen de tekst van het eerste vers van Psalm 137 bezingt, wordt de bede om wraak (de verzen 7 t/m 9) vermeden. Alhoewel deze psalm in de profetische traditie staat, blijken deze laatste verzen voor predikanten een reden om strofe 4 van de Geneefse psalm niet te willen laten zingen. Omdat Lied 137b alleen een vertaling van vers 1 kent, wordt heel beknopt niet meer dan een grondgedachte van deze psalm getouchéerd.

De melodie en haar oorsprong

In 1786 verscheen in Londen *The Muses Delight – Catches, Gleees, Canzonets and Canons* van Philip Hayes. De subtitel verdient vanwege de gebruikte termen enige toelichting. Ik veronderstel dat term ‘canon’ niet toegelicht hoeft te worden.

Titelpagina van Philip Hayes' *The Muses Delight*

De *catch* is een zogenaamde eeuwigdurende canon die acapella gezongen wordt door drie of meer mannenstemmen. Het is mogelijk dat de naam is afgeleid van de Italiaanse ‘caccia’, een vorm uit de veertiende eeuw waarbij twee gelijke stemmen de canon in de priem zongen. Bovendien was er een vrije instrumentale tenorpartij die ondersteuning bood aan de bovenstemmen. De teksten van deze *catches* waren vaak humoristisch of schreeuwerig. In sommige gevallen werd een pauze in de melodie van de ene stem opgevuld door de noten en tekst van een andere stem; dit samenspel van de stemmen creëerde nieuwe, vaak schunnige teksten.

De *glee* stamt af van het *Old-English* ‘gléo’ (‘muziek’ of ‘entertainment’) en is aanvankelijk zonder enige vaste vorm of betekenis. In de loop der tijd wordt het de aanduiding voor een homofoon muziekstuk met een koraalachtige melodie voor drie of meer mannenstemmen zonder instrumentale begeleiding. Het bestaat uit verschillende korte secties waarbij karakter of stemming contrasterend zijn en waarbij elke sectie eindigt met een cadens in de betreffende toonsoort. De tekst gaat vaak over eten en drinken. John Playford (1623-1686) duidt als eerste in zijn *Select Musicall Ayres and Dialogues* (1652) een muziekstuk aan met ‘glee’.

De *canzonet*, afkomstig van het Italiaanse ‘canzonetta’, was de meest populaire van de lichtere seculiere vormen aan het einde van de zestiende eeuw in Italië en Engeland. Het is licht van karakter, met een vier- tot zesstemmige textuur en wordt gekenmerkt door dansachtige ritmes. Woorden als

bijvoorbeeld 'vluchten', 'vogels' en 'vuur' worden in de muziek verklankt.

Philip Hayes (1738-1797) was organist en componist. Uit Hayes' muzikale taal is de liefde te horen voor het idioom van componisten zoals Händel. Ook was Hayes geïnteresseerd in de muziek van eerdere generaties, met name van die Henry Purcell en tijdgenoten. De variatie van de verschillende soorten vormen in *The Muses Delight* getuigt van compositorisch vakmanschap.

De bewerking van de melodie

In zijn bundel *The Muses Delight* staan 156 door Hayes gecomponeerde meerstemmige liederen in verschillende vormen. Daarvan is de vierstemmige canon *By the waters of Babylon* er een van. Het kan niet anders of deze canon moet geliefd geweest zijn, want in de jaren veertig van de twintigste eeuw is het de Amerikaanse folk-singer en songwriter Lee Elhardt Hays (1914-1981) die melodie van Hayes arrangeert. In 1948 is Hays één van de oprichters van de Amerikaanse folkgroep *The Weavers* waar hij de plaats van de vocale bas inneemt. Het is deze folkband die het als eerste lukte een breed publiek te bereiken en aan te spreken.

A 4 Voc. CANONS in the Unifon. 105

1 By the Wa - - - ters of Ba - - - by - lon

2 We fat down and wept, and wept, and wept: - - When

3 we re - member'd thee, re - - member'd thee O Si - - on.

4 as for our Harps, we hang'd them up: upon the trees that are therein.

Drie jaar voordat *The Weavers* wordt opgericht wordt Donald McLean III geboren. McLeans grootvader en vader hadden van origine hun roots in Schotland. Op jeugdige leeftijd raakte McLean onder indruk van o.a. Frank Sinatra. Als tiener raakte hij geïnteresseerd in de folk music, maar werd hij ook gevoelig voor astma waardoor hij soms grote delen van de schooldagen op school miste, op het vak muziek na. Wanneer hij 16 jaar is koopt hij zijn eerste gitaar en begint met contacten leggen in de muziekwereld. Op een dag belt hij met één van de leden van *The Weavers*, Fred Hellerman,

en zegt langs te willen komen om kennis te maken. Daaruit ontstaat vriendschap. Later vertelt Hellerman: 'McLean heeft het meest bijzondere muziekgeheugen van iedereen die ik ooit heb gekend.' McLean belde op het juiste moment. Een jaar later werd de groep, naar achteraf blijkt tijdelijk, ontbonden. McLean bouwde een carrière op waarin hij van 1970 tot en met 2018 ruim twintig albums produceerde. In 2004 werd hij opgenomen in de *Songwriters Hall of Fame*. McLean's *magnum opus* 'American Pie' is een ballad die gedeeltelijk is geïnspireerd op de dood van drie songwriters Buddy Holly, Ritchie Valens en J.P. Richardson Jr. bij een vliegtuigcrash in 1959.

Gezien de voorliefde voor de folksong, zijn in Schotland gewortelde familie en zijn connectie met Lee Hays is het niet vreemd dat McLean kennis heeft van de canon *By the waters of Babylon*. Wanneer we Hayes' vierregelige canon naast die van Lied 137b leggen, zijn de overeenkomsten snel gevonden. In de eerste regel veranderde Don McLean niet meer dan de ritmiek van de zestiende notenwaarden in achtsten. In de tweede regel bracht McLean enkel rusttekens aan en in de derde regel wijzigt hij niet meer dan de ritmiek en buigt de slotmaat zodanig om dat deze uitkomt op de tonica. De

vierde regel van Hayes nam McLean niet over.

Plagiaat?

Het zich toe-eigenen van het geestelijk werk van anderen en het als eigen werk openbaar maken heet plagiaat. Daarvan is in dit geval geen sprake van, want wie even googelt leest bij de uitvoering van deze melodie:

*A 17th century song with words taken from Psalm 137. It was arranged by Lee Hays of The Weavers in the 1940's into a lush round. Composed by Philip Hayes in 1786, arranged by Lee Hays of The Weavers and Don McLean. Public domain.*²

Het zou mooi zijn wanneer Philip Hayes' naam bij dit lied vermeld wordt. Ere wie ere toekomt. Inmiddels is de redactie van het *Liedboek* ook op de hoogte van de leemte bij de naamsvermelding. Wellicht prijkt in een volgende druk Hayes' naam bij dit lied. •

Met dank aan Bob Becking, emeritus hoogleraar voor Bijbel, Religie en Identiteit van de Universiteit Utrecht.

Per 1 januari 2021 zal de muziekbijlage uit dit blad verdwijnen. Zie voor meer informatie het bestuursbericht op pagina 55 van dit nummer.

²<https://thebirdsings.com/babylon>